

GIORDANO BRUNO A ANGELUS SILESIIUS

Rudolf Steiner

V prvním desetiletí šestnáctého století na zámku v Lizberku v Prusku vypracovává přírodovědecký génius Mikuláše Koperníka (1473-1543) myšlenkovou stavbu, která donutí lidi následujících věků, aby ke hvězdnému nebi vzhlíželi s jinými představami, než měli jejich předkové ve starověku a ve středověku. Pro ty byla Země bydlištěm pevně spočívajícím ve středu vesmíru. Hvězdy pak pro ně byly bytostmi dokonalé přirozenosti, jejichž pohyb probíhal v kruzích, neboť kruh jest obrazem dokonalosti. - V tom, co hvězdy ukazovaly jejich smyslům, spatřovali lidé bezprostředně něco duševního, duchovního. Jinou řečí mluvily k lidem věci a děje na zemi, jinou zářící hvězdné nebe, jež se zjevovalo v čistém éteru za sférou Měsíce jako prostorové duchové jsoucno. Mikuláš Kusánský už o něm přemýšlel jinak, a prostřednictvím Koperníkovým se Země pro člověka stala sestrou ostatních nebeských těles, hvězdou, která se pohybuje jako ostatní. Veškeru odlišnost Země mohl člověk napříště odvozovat jen z toho, že právě ona je jeho bydlištěm. Nemohl už nadále uvažovat rozdílně o dějích na této Zemi a o dějích jinde ve vesmíru. Jeho smyslový svět se rozšířil do nejbzdálenějších prostorů. Co pronikalo v jeho zrak z éteru, to musel nyní zahrnout do smyslového světa, stejně jako věci zemské. Již nemohl hledat ducha smyslově v éteru.

Od této chvíle se každý, kdo usiloval o vyšší poznání, musel vypořádat s tímto rozšířeným smyslovým světem. V předchozích staletích stál uvažující člověk před jiným světem skutečností. Nyní měl nový úkol. Věci této Země už nemohly samy vyslovovat v lidském nitru svou podstatu. Toto nitro muselo obsáhnout ducha smyslového světa, stejného v celém prostorovém vesmíru. - Před takovým úkolem stál myslitel z Noly Philotheo Giordano Bruno (1548-1600). Smysly dobyly prostorový vesmír; duch už není k nalezení v prostoru. Člověk tak byl zvenčí přiveden k tomu, aby nadále hledal ducha jen tam, kde jej na základě hlubokých vnitřních prožitků hledali zářící myslitelé, které jsme po řadě prošli v předchozích úvahách. Tito myslitelé čerpají z vlastního nitra světónázor, k němuž později donutí lidi pokročilá přírodověda. Slunce idejí, které později ozáří nový pohled na přírodu, stojí u nich ještě pod obzorem; ale jeho úsvit se objevuje již v době, kdy myšlenky lidí o přírodě samotné ještě leží v noční tmě. - Přírodověda šestnáctého století přesunula nebeský prostor tam, kam správně náleží - do smyslového světa; do konce devatenáctého století došla tato věda tak daleko, že dokázala i na poli jevů rostlinného, zvířecího a lidského života přenesnout do světa smyslových skutečností to, co do něho patří. Ani ve výšinách éteru, ani ve vývoji živých bytostí nesmí napříště přírodověda hledat nic jiného než skutečné smyslové procesy. Jako si musel říci myslitel v šestnáctém století, že Země je hvězda mezi hvězdami, podřízená stejným

zákonům jako jiné hvězdy, tak si musí myslitel devatenáctého století říci: „Člověk, ať je jeho vznik a jeho budoucnost jakákoli, je pro antropologii jen savcem, a sice tím savcem, jehož uspořádání, potřeby a nemoci jsou nejspletitější, a jehož mozek se svou obdivuhodnou výkonností dosáhl nejvyššího stupně vývoje.“ (Paul Topinard, *Anthropologie*, Lipsko 1888, str. 528) - Z tohoto přírodovědou dosaženého hlediska již nemůže docházet k záměně duchovní a smyslové skutečnosti, pokud člověk chápe, oč se jedná. Pro rozvinutou přírodovědu je nesmyslné hledat v přírodě hmotně myšleného ducha, stejně jako je pro zdravé myšlení nesmyslné nehledat důvod pohybu ručičky hodin v mechanických zákonech (v duchu anorganické přírody), nýbrž ve zvláštním démonu, jenž by pohyb ručiček způsoboval. Ernst Haeckel jako přírodovědec právem odmítl hrubou hmotně myšlenou představu Boha. „Vyšší a abstraktní formy náboženství opouštějí tento tělesný projev a uctívají Boha jen jako beztělesného, čistého ducha. ‚Bůh je duch, a kdo jej vzývá, má jej vzývat v duchu a v pravdě.‘ Přesto zůstává duševní činnost tohoto čistého ducha naprosto touž, jako je duševní činnost antropomorfních božských osob. Ve skutečnosti nebývá ani tento nehmotný duch myšlen netělesně, nýbrž neviditelně, plyně. Tak dospíváme k paradoxní představě Boha jako *plynného obratlovce*.“ (Haeckel, *Záhady světa*, str. 33336) Ve skutečnosti můžeme smyslově skutečné bytí ducha předpokládat jen tam, kde nám bezprostřední smyslová zkušenost ducha ukazuje, a můžeme předpokládat jen takovou míru duchovnosti, jakou tímto způsobem vnímáme. Vynikající myslitel B. Carneri (ve spisu *Počítka a vědomí*, str. 1537) k tomu řekl: „Věta ‚žádný duch bez hmoty, ale také žádná hmota bez ducha - by nás opravňovala rozšířit otázku i na rostlinu, ba na libovolné skalisko, u něhož sotvaco hovoří ve prospěch těchto souvztažných pojmů.“ Duchovní děje jakožto skutečnosti jsou výsledky různých úkonů nějakého organismu; duch světa neexistuje hmotně, ale právě jen duchovně. Duše člověka je souhrnem dějů, v nichž se duch nejbezprostředněji zjevuje *jako skutečnost*. Ve formě takové duše však duch existuje *pouze* v člověku. To znamená, že duchu nerozumíme, ba že pácháme nejhorší hříchy proti duchu, pokud hledáme ducha v duševní formě jinde než v člověku, pokud si představujeme jiné bytosti oduševněné stejně jako člověka. Kdo toto činí, jen dokazuje, že ducha neprožil ani v sobě; prožil jen v nitru člověka působící zevní formu ducha - duši. To je však stejné, jako kdyby někdo považoval tužkou nakreslenou kružnici za kružnici matematicky ideální. Kdo v sobě neprožívá nic jiného než duševní formu ducha, ten se pak cítí nucen předpokládat takovou duševní formu ducha i v jiných věcech, aby nemusel zůstat u hrubě smyslové materiality. Místo aby si představoval prapříčinu světa jako ducha, představuje si ji jako světovou duši, a předpokládá všeobecné oduševnění přírody.

Giordano Bruno, ovlivněný novým koperníkovským pohledem na přírodu, nedokázal ducha ve světě, z něhož byl duch ve staré formě vyhnán, pojmut jinak než jako *světovou duši*. Ponoříme-li se do Brunových spisů (obzvláště do jeho hlubokomyslné knihy *O příčině, principu a Jednom*), máme dojem, že si věci představoval oduševněny, byť na různém stupni. Ducha ve skutečnosti neprožíval v sobě, proto si ho představoval po způsobu lidské duše, v níž jedině se s duchem setkával. Mluví-li o duchu, chápe ho tímto způsobem. „Univerzální rozum je ta nejniternejší, nejskutečnější a nejvlastnější schopnost a potenciální součást světové duše; to on vyplňuje vesmír, osvětluje universum a učí přírodu plodit její plemena tak, jak mají být.“ Duch sice není v těchto větech popisován jako „plynný obratlovec“, přece

však jako bytost obdobná lidské duši. „Ať je věc sebemenší a sebenepatrnější, má v sobě dílek duchovní substance, jež najde-li k tomu vhodnou půdu, snaží se státí rostlinou či zvířetem, uspořádává se v libovolné tělo, kteréžto můžeme vesměs považovat za oduševnělé. Duch se totiž nalézá ve všech věcech, a není nejmenšího tělíška, které by v sobě nemělo takový podíl, aby v něm neožíval.“ Protože Giordano Bruno v sobě neprožíval ducha skutečně jako ducha, byl s to považovat za život ducha i mechanické úkony, jimiž se Raymundus Lullus (1235-1315) ve svém tzv. „velkém umění“ pokoušel odhalit tajemství ducha. Novodobý filosof Franz Brentano popisuje toto „velké umění“ takto: „Na soustředných, jednotlivě otočných kotoučích byly vyznačeny pojmy, a tím se pak vytvářely nejrozličnější kombinace.“ Co náhoda při otáčení posunula k sobě, to bylo zformulováno v úsudek o nejvyšších pravdách. Giordano Bruno při svém rozmanitém bloudění po Evropě vystupoval na různých vysokých školách jako učitel tohoto „velkého umění“. Měl odvahu představit si hvězdy jako světy zcela obdobné naší Zemi; rozšířil pohled přírodovědného myšlení za hranice Země; *vesmírná tělesa* si už nepředstavoval jako *tělesné* duchy; leč představoval si je ještě jako duchy *duševní*. Nesmíme být nespravedliví vůči muži, jehož katolická církev za jeho průkopnické uvažování poslala na smrt. Byť si Bruno ještě představoval smyslové duševně, učinil onen nesmírný krok, že zapojil celý nebeský prostor do onoho pohledu na svět, jež člověk dotavad používal pouze pro věci pozemské.

Johann Scheffler, zvaný Angelus Silesius (1624-1677), se projevil v sedmnáctém století jako osobnost, která ve velké duševní harmonii dala ještě jednou zazářit myšlenkám, jež připravili Tauler, Vigelius, Jacob Bohme a další. V jeho knize *Cherubský poutník*, se objevují ideje zmíněných myslitelů jakoby soustředěné v duchovním ohnisku a zářící zvýšeným jasem. Vše, co Angelus Silesius vyslovuje, se jeví být tak bezprostředním a samozřejmým zjevením jeho osobnosti, že to působí, jako by byl tento muž povolán zvláštní prozřetelností, aby osobně ztělesnil moudrost. Samozřejmost, s jakou Angelus Silesius žije moudrostí, se projevuje v tom, že ji vyjadřuje slokami, jež jsou obdivuhodné i svou formou uměleckou. Angelus Silesius se vznáší jako duch nade vším pozemským bytím, a to, co říká, je jako závan z jiného světa, od počátku osvobozený ode všeho hrubého a nečistého, z čeho se jinak lidská moudrost jen s námahou vyprošťuje. - Ve smyslu Angela Silesia opravdu poznává jen ten, kdo v sobě přivede ke zření oko veškerenstva; v pravém světle vidí své činy jen ten, kdo cítí, že tyto činy v něm koná ruka veškerenstva:

„Bůh ve mně oheň jest a já v něm jeho svit:
jsme spolu - já i on; jsem s Bohem v jedno slit.“
„Jsem bohat jako Bůh, ba není zrnka tady,
jež - věřte - spolu s ním bych neměl dohromady.“
„Bůh láskou ke mně plá, má láska jemu vzplává:
tak dávám jemu vše, co v sobě on mi dává.“
„Je skalám domem zem a ptákům širý vzduch
a rybám hloubi vod; tak v Bohu dlí můj duch.“
„Jsi z Boha narozen? - Bůh rozvíjí se v tobě
a jeho božství jest ti k pokrmu i zdobě.“
„Ó stůj, kam putuješ? Jen v sobě nebe nosíš.
Chceš Boha jinde zřít? Pak marně se ho prosíš.“

Pro toho, kdo se vůči všehomíru cítí takto, přestává jakýkoli předěl mezi ním a jiným jsoucnem; takový už se necítí jako jednotlivé individuum; naopak všechno své vnímá jako článek světa, svou vlastní bytost pak jako tento vesmír sám:

„Svět nebrání ti jít - ba měj se viděti:
ty sám jsi světem, jenž tě drží v zajetí.“
„Ó nedosáhneš dřív té výše blaženosti,
než pojme jednota v se tvoje nestejnosti.“
„Ó člověk - ten je vším; a pokud něčím není,
pak neúplně jen zná svého ducha jmění.“

Jakožto smyslová bytost je člověk věcí mezi věcmi a coby smyslové individualitě mu jeho smyslové orgány přinášejí smyslové zprávy o věcech v prostoru a čase vně něho; hovoří-li však v člověku duch, neexistuje ani vně, ani uvnitř; co je z ducha, to není ani zde, ani onde, ani dříve, ani později - prostor a čas zmizí ve zření všezahrnujícího ducha. Jen dokud se člověk dívá jako individuum, je on zde, a předmět onde; a jen dokud se dívá jako individuum, je něco dříve, a něco později:

„Když člověčí tvůj duch se času, místa zprostí,
pak každou vteřinou smíš vkročit do věčnosti.“
„Já sám jsem věčností, vně časnosti-li stojím;
a Boha v sebe pak a sebe v Boha pojím.“
„Hle, růže, kterou kvést zde vidí zevní zrak,
ta od věčnosti dnů již v Bohu kvetla tak.“
„Nuž, doprostřed se vznes, zří všechno dohromady:
co bylo, bude, jest, ať v nebesích či tady.“
„Když prostor nebo čas tvá mysl ještě hostí:
co Bůh je - těžko zvíš, či - co je ve věčnosti.“
„Když člověk odvrátí se od různosti hmoty
a k Bohu pohlédne, pak vstoupí do jednoty.“

Tím dosahujeme výše, na níž člověk překračuje své individuální já a odstraňuje každý protiklad mezi světem a sebou. Začíná pro něj vyšší život. Vnitřní zážitek, kterého zakouší, se mu jeví jako smrt starého života a zmrtvýchvstání v život nový.

„Když Bohu svěříš se, sám nad sebe se vznesa,
věř - Bůh pak v nitru tvém sám vstoupí na nebesa.“
„Má tělo v duchu růst a v Bohu duch se zvedat,
v němž ty, ó člověče, smíš věčné štěstí hledat.“
„Čím více mého já mi ubývá a couvá,
tím více Páně já se ve mně mocně vzdouvá.“

Z takovéhohoto hlediska poznává člověk význam svůj i význam všech věcí v království věčné nutnosti. Veškerenstvo přírody se mu zjevuje bezprostředně jako božský Duch. Myšlenka na božského všehoducha, který by mohl být a trvat nad věcmi světa a vedle nich, se vytrácí jako překonaná představa. Tento všehoduch se jeví vylit do věcí a s nimi ztotožněn natolik, že by přestal být myslitelný, kdybychom si z jeho jsoucnosti odmysleli byť jediný článek.

„Jsme jenom Já a Ty; a nemáme-li býti:
pak není Bohem Bůh a nebesa se zřítí.“

Člověk se cítí nezbytným článkem řetězce světa. Jeho činy už neobsahují libovůli ani individualitu. Co činí, to je nezbytné v rámci celku, v řetězci světa, jenž by se rozpadl, kdyby z něho tyto jeho činy vypadly.

„Bůh sotva beze mne byť malou mušku stvoří:
co nejmu spolu s ním, to samo hned se zboří.
„Já vím, že beze mne Bůh ani chvílku není;
já zmizím-li, též on se ztratí v okamžení.“

Teprve na této výši vidí člověk věci v jejich pravé podstatě. Už nemá zapotřebí přikládat zvenčí duchovní jsoucnou nepatrným, hrubě smyslovým věcem. Vždyť tyto nepatrné věci ve vsí své nepatrnosti a hrubé smyslovosti jsou články veškerenstva.

„Věz, není kamínek či otvůrek tak malý,
by moudří lidé v něm se s Bohem neshledali.“
„Hle, v jednom zrněčku, v té nepatrné kleci,
jest obraz nejvyšších i nejspodnějších věcí.“

Na této výši se člověk cítí svoboděn. Nucen totiž může být jen tam, kde nějaká věc zvenčí může nutit. Když ale všechno vnější vplyne do vnitřního, když zmizí protiklad „já a svět“, „venku a uvnitř“, „příroda a duch“, pak člověk vnímá všechny popudy jako své vlastní pohnutky.

„Zkus ducha uvěznit do nejpevnější klece:
on dále svoboděn a nespoután je přece.“
„Když zemře vůle *má*, pak Bůh sám ve své výši
si *musí* za cíl brát, co já mu předepíši.“

Nyní přestávají platit všechny zvenčí přicházející mravní normy; člověk se stává svou vlastní mírou i cílem. Není podřízen žádnému zákonu, neboť i zákon se stal jeho podstatou.

„Jen pro zlé zákon dán - i bez něj lidé svatí
dál budou bližní své i Boha milovati.“

Člověk tak na vyšším stupni poznání znovu získává *nevinnost přírody*. Vykonává úkoly, které jsou mu dány, s pocitem věčné nutnosti. Říká si: Touto železnou nutností je dáno do tvých rukou, abys této věčné nutnosti odňal ten článek, který ti byl přidělen.

„Ó lidé, naučte se od polního kvítí,
jak Bohu líbit se a přitom krásně býti.“
„Ach, růže nezná ‚proč‘; ta pro vůni jen voní
a nedbá nikterak, zda lidé vědí o ní.“

Člověk, který povstal na vyšším stupni, v sobě pociťuje věčný, nutný pohyb veškerenstva, jako ono polní kvítí; takový člověk jedná, jako polní kvítí voní. Pocit jeho mravní odpovědnosti při všem jeho konání roste nade všechny meze. Vždyť co nevykoná, to je odňato veškerenstvu, to je zabíjení veškerenstva, nakolik takové zabíjení leží v jeho možnostech.

„Co značí - nehřešit? To není námět nový:
běž do polí a luk, a květy ti to poví.“
„Vše zemře: Váháš snad pro Boha život dáti?
Pak pro ďábelskou moc smrt věčná tebe sklátí.“

GA 107